

kulturní, pedagogickou, právní, politickou a rozhodně i — ekonomickou záležitost.

Zajímavý je přehled jednotlivých směrů buržoasní axiologie, i když mu asi bude třeba upřít hodnotu klasifikace, vycházející z jednotného kriteria (348—349). Analýza buržoasní axiologie, kterou podniká autorka má funkční charakter, slouží východiskem pro vytyčení vědeckovýzkumného programu marxistické etiky v dané oblasti. Tento program zahrnuje následující úkoly: a) zobecnit bohatství Marxových myšlenek rozvinutých v souvislosti s problémem ekonomické hodnoty, b) využít dialekticko-materialistické metodologie k rozpracování kategorie hodnoty, c) využít současného sociálního zápasu socialismu s kapitalismem jako východiska kritiky stanovisek buržoasní axiologie a budování marxistické teorie hodnot. S takovým programem lze jen souhlasit.

Samu hodnotu chápe autorka v souladu s Marxovými myšlenkami z *Teorii nadhodnoty a Kapitálu* jako oceňující vztah subjektu k oceňovanému objektu, vztah, který je determinován nejen subjektem, ale i objektem. Autorka polemizuje jak proti axiologickému subjektivismu, tak i proti axiologickému objektivismu a klade si otázku povahy uvedeného vztahu, je-li poznáním, cítěním nebo žádáním. Se řadou autorčiných závěrů lze souhlasit, s mnohými lze polemizovat. Tak např. distinkce mezi hodnotou a hodnocením není z výkladu jasná. Není pochopitelné, proč by hodnoty měly vznikat „... až lidskou činností“ (357). Hodnota je přirozeně kategorií *vztahů člověka k objektivní skutečnosti*,

mimo tento vztah mohou o hodnotě uvažovat jen objektivní idealisté. To ovšem neznamená, že hodnotou může být pouze produkt činnosti lidských rukou. Scholastickým dojmem působí polemika s J. Cvekllem o tom, či kategorie hodnoty „patří“ do dialektického či do historického materialismu. Otázka obecné axiologie je zřejmě analogickou otázkou jako otázka obecné gnozeologie, je-li možná druhá, proč by neměla být první? Nakonec, autorka nedefinuje výslovně svoje chápání hodnoty — nemáme-li za její definici hodnoty považovat určení, že „... hodnoty jsou zkonkrétněním cíle, popř. podmínkami k dosažení úhrnného cíle — a prostředky k němu...“ (345) a požadavek definice je požadavkem, který je v případě vědecké práce zcela pochopitelným a zákonitým nárokem.

Kniha prof. Jiřiny Popelové, můžeme shrnout závěrem, je cenným přínosem k rozpracování mravní problematiky socialistické společnosti a — přes svoji obsáhlou — přístupným a zajímavým výkladem základních problémů socialistické morálky a marxistické etiky, který nepochybně zaujme nejširší okruh čtenářů. Jako každá rozsáhlá práce, která přináší nové pohledy a proboují nové myšlenky, není ani „Etika“ prof. Popelové bez sporných tvrzení a bez nedostatků. Ve svém celku představuje však zcela nesporně významný pozitivní krok v rozvoji marxistické etiky, za který je třeba vyslovit autorce všestranné uznání.

J. Suchý

NA OKRAJ KNIHY J. KOCKY, GNOZEOLOGICKÉ ZÁKLADY POJMŮV¹

Monografií z problematiky lidského poznání je stále naprostý nedostatek. Vedle složitosti této problematiky je jedním z důvodů tohoto nedostatku to, že oblast lidského poznání je polem, v němž se kříží a střetává řada dílčích pohledů, jak filosofických, tak speciálně vědeckých. Práce,

kteří se snažily od těchto dílčích, speciálně vědeckých aspektů abstrahovat (což mnohdy bylo pouze elegantně filosofickým vyjádřením ignorování — či v krajním případě ignorace — těchto aspektů) nesly již v této snaze nebezpečí „imanentí gnozeologie“, to jest nebezpečí filosofické jednostran-

nosti. Filosofické jednastrannosti nejen ve vztahu filosofie a speciálních věd, ale i v samotné filosofii. Jednak proto, že filosofické zobecnění musí nejen abstraktně „zahrnovat“ materiál konkrétních věd, ale musí jej skutečně obsahovat, nemá-li jít o prázdnou obecnost, „špatnou obecnost“. V oblasti gnozeologie pak dále proto, že pro marxistickou filosofii je charakteristická jednota gnozeologie a ontologie. Je zřejmé, že existuje i druhé nebezpečí, totiž takové pohroužení do rozboru speciálně vědeckých aspektů, v němž se ztrácí sama gnozeologie.

Řekněme předem, že práce J. Kocky nepodlehla těmto nebezpečím. Jde o rozbor gnozeologické problematiky, který je bohatě podepřen materiálem logiky a jazykovědy. Přitom použití materiálů těchto speciálních věd zde není ani ilustrací, ani ornamentem, ale je funkční. Domníváme se, že rozbor logické struktury pojmů je pro gnozeologickou analýzu jedním z klíčových přístupů. Autor přitom tento přístup neabsolutizuje, jak o tom svědčí např. kapitoly VII, 1 (Fyziologická a empirická báza pojmotvorného procesu) a VII, 3 (Geneticko-psychologická stránka utváření pojmů).

Autorovým cílem je demonstrovat jednotu logiky, dialektiky a gnozeologie na základním elementu poznání — pojmu. Zvolil k tomu vhodný postup — rozbor formálně logického, předmětově obsahového a metodicko-poznávacího aspektu pojmu.

Kocka řeší základní otázky vymezení logična a vůbec psychiky, tedy základní filosofické otázky. I když při tomto vymezení vychází autor ve svém rozboru z faktu subjektivní evidence myšlení (myšlením „nazýváme... — vnútornú činnosť... ktorú zažívame v podobe určitého pracovného napätia pri riešení zložitejšej teoretickej otázky“, str. 7), dospívá k objektivnímu vymezení psychiky: „Z objektivního hlediska psychičnom, poznaním nazýváme súhrn komplikovaných reakcií s príslušnou fyziologickou bázou, ktorý je typický pre človeka“ (str 13). Proti výcho-

disku v subjektivní evidenci lze těžko něco namítat. Myšlení (jakož i psychika vůbec) nesporně subjektivní je. Je ovšem zároveň i objektivní (procesy myšlení objektivně existují, jsou objektivně registrovatelné a obecně objektivně zkoumatelné). Podle našeho názoru se tedy materialistický filosof ani ve východisku nemůže spokojit konstatací subjektivnosti psychických jevů a musí ukázat, z jakého hlediska jsou tyto procesy subjektivní. Autor — jak již bylo řečeno — ovšem dospívá v dalším výkladu k objektivnímu vymezení psychiky. Cesta od východiska v subjektivní evidenci k objektivnímu vymezení psychiky však (obecně, nejen u autora) vyvolává domněnku, že objektivnost psychických procesů je něco, co se získává až na vrcholu teoretického rozboru, a nikoliv vlastnost těchto procesů, nezávislá na jakémkoli rozboru, již ve skutečnosti je. Nechci zavádět scholastický spor o to, zda tradiční východisko úvah o psychických jevech v subjektivní evidenci je vhodné i pro materialistickou filosofii. Podotýkám zde pouze, že důsledně vzato, dospět od subjektivní evidence k objektivní existenci psychických jevů nelze jinak než spekulací, nebo konstatací à là thèse (což je ve filosofii ještě horší). Síla logické koherence subjektivně idealistických systémů není v tom, že vycházejí ze subjektivní evidence, ale v tom, že v tomto východisku zůstávají, takže nenarážejí na logické překážky transcensu. Na druhé straně je jasné, že psychické procesy musí napřed objektivně existovat, aby mohly být subjektivně evidovány. V tom není žádné logické křečovitosti. (Ze subjektivní evidence psychických jevů — například pojmů — neplyne objektivní existence objektů těchto jevů — například objektů pojmů. To je zřejmé — viz halucinace, náboženské představy, náboženská „vidění“, pojem „kulatý čtverec“ apod. Řekl bych však, že naopak, objektivní

¹ Bratislava 1961. Tato stať byla původně psána jako recenze. Nyní byla upravena zhruba tak, že z ní byly vynechány referativní partie a ponechány partie diskusní.

existence samotných těchto psychických procesů — například pojmů — je předpokladem jejich subjektivní evidence.)

Při výkladu „komunikační materializace pojmů“ (domníváme se, že v této souvislosti je vhodnější termín „fixace“ než „materializace“) používá Kocka pojmu „řeč“ v úzkém smyslu, pouze jako akustickou formu komunikace (výslovně to také uvádí). Jeho these, jako „Komunikácia, a tým aj myslenie je možné aj bez jazyka, reči. Dôkazom je dorozumievanie a psychický život hluchonemých“ (str. 63), mají ovšem smysl jen v tomto užším pojetí pojmu „řeč“. Obecně nelze tvrdit, že komunikace (a myšlení) je možná bez jakékoliv formy jazyka.

Logická erudice autora se projevuje v systematickosti a přesnosti výkladu problematiky obsahu a předmětu pojmu. Přesto, že se jedná o monografii s vymezeným předmětem a omezeným rozsahem, kapitola *Obsah a predmet pojmu* (kap. VI) je lepším (a přesvědčivějším) výkladem, než korespondující kapitoly, figurující v současných učebnicích filosofie obvykle pod názvem *Hmota a vedomí*.

Kocka řeší také otázku vztahu myšlení (eventuálně poznání) a jednání, činu. Zde se podle našeho názoru opět projevuje to, že autor nedoceníl fakt, že psychické procesy jsou nejen subjektivní, ale i objektivní zároveň. Říká správně, že: „Uvažovat o myšlení ako protiklade konania možno len vtedy, ak jeho pojem zúžime na oblasť subjektívneho vedomia“ (str. 152). Nesprávně však z toho uzavírá, že: „Poznanie je potom neprejavovým vedomím“ (cit. d.), a že „Objektívne registrovateľný prejav myslenia, poznania, je už činom“ (cit. d.). Ponecháme-li stranou otázku, co je to neprojevené vedomí, stejně musíme říci, že objektivně registrovatelným projevem myšlení jsou například vegetativní reakce, z nichž většina jsou reakce typicky nevolní a nejen neuvědomělé, ale nevědomé (např. kontrakce a dilatace cév). Což lze takovouto reakci nazvat „činem“? Konečně

typickým objektivně registrovatelným projevem myšlení jsou elektrické biotoky mozku, snímané v EEG. Zde samozřejmě o činu nelze vůbec mluvit. Jde o to, že psychické procesy jsou objektivně existující procesy, probíhající v lidském mozku a že je tudíž lze objektivně registrovat, zkoumat atd., i jako takové, ne pouze na základě jednání, k němuž vedou (jak se mylně domníval klasický behaviorismus). Tak například útlum alfa rytmtů v parietálu a okcipitálu je objektivně registrovaným projevem psychické aktivity, bez ohledu na to, k jakému jednání tato psychická aktivita povede, či zda vůbec v jednání se (objektivně registrovatelně) projeví nebo neprojeví.

Kockova práce je — jak se domníváme — potěšitelným projevem vzrůstající úrovně slovenské filosofie. Je to monografie z centrální filosofické problematiky, problematiky stejně aktuální a potřebné jako málo zpracované. Co je však nejdůležitější — je to monografie dobrá. (Autor snad promine tento učitelský znějící stručný termín. Naprosto si tím nepřipisujeme vůči autorovi klasifikační právo, jak to bývá někdy v diskusích zvykem a vyjadřujeme tím prostě svůj názor.) Závěrem chceme ještě uvést kritickou poznámku, týkající se citace literatury. Ta působí dojmem jisté nahodilosti. Proč například jako pramen studia fyziologické stránky smyslového poznání uvádět dílo A. F. R a w d o n - S m i t h a, *Theories of Sensation*, z roku 1938, když tato oblast se stala předmětem podrobného zájmu právě zcela současné (zvláště sovětské) fyziologie? Nebo proč se pro objasnění podstaty a struktury historiografie dovolávat právě Bernheima? Práci by zřejmě prospělo vedle odstranění těchto nahodilostí, kdyby byla logická systematickosti, charakteristická pro zpracování jednotlivých kapitol (zvláště například VI) důsledněji uplatněna na strukturu díla jako celku.

E. Menert